

стійкості під час криз. *Поліграфічні, мультимедійні та web-технології* : матеріали X Міжнар. наук.-техн. конф. (14–17 травня 2025, м. Харків). Київ : ТОВ «Видавництво Ліра-К», 2025. Т. 1. С. 246–247.

5. Якушевська О. В. Комунікації під час війни: інформаційна стійкість, наративи та трансформації українського суспільства. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України* : зб. наук. пр. XIII Міжнар. наук.-практ. конф., Вінниця–Луцьк, 14–16 травня 2025 р. Вінниця, 2025. Ч. 2. С. 136–145.

ЯНЧУК Наталія Дмитрівна,
професор кафедри загальноправових
дисциплін Одеського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ МЕНТАЛІТЕТ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Умови трансформації сучасного українського суспільства актуалізують потребу осмислення глибинних духовно-культурних чинників, що визначають характер правового розвитку держави. Одним із таких базових чинників є правовий менталітет, який виступає стійким історично сформованим комплексом уявлень, цінностей і моделей правового мислення, що опосередковують сприйняття права та визначають особливості правової поведінки. Саме через призму правового менталітету відбувається формування та відтворення правової ідентичності народу, зокрема української, яка поєднує в собі національно-культурну спадщину, історичний досвід і сучасні правові орієнтири. У цьому контексті дослідження правового менталітету набуває концептуального значення як необхідна передумова розуміння процесів становлення та розвитку української правової ідентичності.

Проблематика правової ментальності займає провідне місце в сучасних правових та соціокультурних дослідженнях, викликаючи широке коло наукових дискусій. Наукові розвідки, присвячені даній проблематиці здійснювали Р. Байнізюв, Л. Бойко, Д. Меняйло, Ю. Оборотов, С. Павлов, В. Павловська-Кравчук, Л. Петражицький, П. Рабінович, С. Скуріхін, М. Черкас, А. Шульга та інші дослідники. Незважаючи на значний обсяг емпіричних і теоретичних розробок, питання правового менталітету як основи української правової ідентичності залишаються відкритими та потребують подальшого глибокого вивчення.

В фаховій літературі відсутнє загально визнане поняття «правовий менталітет». Науковці трактують дане поняття як «феномен, закладений у глибинному рівні правосвідомості у вигляді стійких правових уявлень, архетипів, звичок, реакцій певної етнокультурної спільноти, які в цілому й визначають усталений образ правової реальності» [1, с. 53], як «глибинний рівень правосвідомості народу і окремої особистості, що включає свідоме та неусвідомлене сприйняття права» [2], як історично усталену матрицю типізації поведінки, схему змістобудов.

Правовий менталітет формується історично стихійним шляхом і характеризується тривалою стабільністю, що зумовлює його визначальний вплив на правосвідомість та поведінку людей упродовж багатьох поколінь. Це певний «заповіт» предків своїм нащадкам. Правовий менталітет репрезентує сукупність когнітивних установок і психологічних характеристик народу, які проявляються в різних сферах духовного, соціального та культурного життя. Водночас ні окрема особа, ні суспільство загалом не здатні довільно трансформувати або усунути сформований правовий менталітет, оскільки спроби ігнорування або придушення його базових рис зазвичай призводять до їхнього опосередкованого відтворення в деформованих або соціально негативних формах.

Правовий менталітет виконує функцію системоутворювального чинника, забезпечуючи відносну сталість психічно-ціннісних засад нації та слугуючи гарантом цілісності правового порядку, втрата якої створює загрозу дестабілізації правової системи загалом. Саме через правовий менталітет відбувається стабілізація національного права, що полягає у збереженні його внутрішньої різноманітності, водночас обмежуючи проникнення елементів, несумісних із національною правовою культурою, та вимагаючи інтеграції нових правових утворень у цілісну систему права. «І якщо законодавець не збагнув чи не захотів зрозуміти правову душу народу, – пише Р. Байніязов, – то отримає політичного, морального та правового «ляпаса» від громадянського суспільства».

Правовий менталітет є одним із ключових чинників становлення та розвитку правової культури, оскільки опосередковує взаємодію між нормативною системою права та реальними соціальними процесами. Саме він забезпечує змістовну наповненість позитивного права, запобігаючи його редукції до формалізованого комплексу норм, відірваного від соціального контексту. Як відносно стійка духовно-ціннісна матриця, правовий менталітет виконує інтегративну функцію, підтримуючи прийнятність базових правових уявлень і моделей правомислення. У результаті він слугує підґрунтям збереження культурної самобутності правової системи та її національної ідентичності. Водночас правовий менталітет забезпечує селекційний характер розвитку правової культури: сприяючи адаптації прогресивних елементів чужих правових традицій, він водночас обмежує рецепцію концептів і норм, несумісних із ціннісними засадами відповідної правової системи.

Правова ментальність українського народу формувалась під впливом різноманітних факторів, не останню роль серед яких відіграло геополітичне розташування України на перехресті історичних шляхів західної та східної правових традицій. Ця обставина спричинила формування своєрідного синтезу західної та східної правової традиції у світогляді українця. Українська правова ментальність вирізняється готовністю до витримування труднощів і життєвих випробувань, недостатнім рівнем правової обізнаності, пріоритетом морально-етичних регуляторів над правом, відсутністю домінування правових цінностей та значним впливом релігійного архетипу, що зумовлює переважання емоційно-ціннісного («серця») над раціонально-правовим («розум»). Їй притаманні недбале, а інколи й негативне ставлення до закону, чітко виражений пріоритет моралі й моральних норм як соціальних регуляторів над формально-правовими приписами, а також відсутність сталої правової домінанти. Водночас визначальними складовими є месіанство, віра в справедливість, антонімічність, піднесена духовність, прагнення до саморегуляції соціальних відносин і схильність до колективних форм прийняття рішень.

Таким чином, формування української правової ідентичності безпосередньо ґрунтується на правовому менталітеті, який виступає її ціннісно-світоглядною основою. Саме правовий менталітет, закарбований у правовій свідомості особи та колективному історичному досвіді українського народу, визначає сприйняття закону, права і справедливості, забезпечуючи спадкоємність архетипових уявлень та їхнє відображення в сучасному українському правовому дискурсі. Українська ментальність постає не як варіація «загальнослов'янського» типу, а як самостійний культурно-ментальний феномен, що лежить в основі формування української національної та правової ідентичності й визначає особливості суспільної поведінки, правосвідомості та моделей соціальної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Бойко Л. М. Правовий менталітет у контексті понятійно-категоріального ряду «правова культура – правова свідомість – правова ментальність». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2006. № 4. С. 52–54.
2. Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти : дисертація д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2003. 379 с.

